

ГЕНЕЗА ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНОТВОРЕННЯ (КОМПЛЕКСНИЙ ПРОЕКТ)

Анатолій В. ФУРМАН

Copyright © 2013

Упродовж року, починаючи із першого номера 2012 року, журнал “Психологія і суспільство” проводить круглий стіл із проблематики світоглядного та екзистенційного утвердження *української національної ідеї (УНІ)*. За цей час на його сторінках висловили свої міркування і водночас заявили про свою громадянську позицію 11 провідних науковців із когорти сучасної інтелектуальної еліти України. Названі публікації є підстави рубрикувати за спрямуванням і логікою упредметненого викладу наукового матеріалу на три групи: історико-аналітичні (А. Бичко [6], Н. Білик [7], О. Гомотюк [10], Л. Ньорба [16]), філософсько-критичні (С. Вовканич [9], Я. Мельник і Н. Криворучко [14], В. Москалець [15], В. Сабадуха [18; 19]) і політико-ідеологічні (М. Пірен [17], М. Савчин [20], А. Фурман [25]). Проте, переосмислюючи й укотре відрефлексовуючи концепти, ознаки, складові, формовияви та умови висхідного чи низхідного розвитку УНІ, всі названі публікації належать до одного, а саме філософсько-теоретичного напрямку духовного збагачення національної культури. Вочевидь поза прискіпливою увагою одухотвореного персоніфікованого інтелекту залишився інший, не менш важливий напрям – практико-орієнтованого, прикладного (науково-проектного, програмного, оргдіяльнісного, оргуправлінського, законодавчого, вчинково-сценарного тощо) впровадження УНІ у багатопроblemне повсякдення державно змужнілого *українства*. Певною мірою його започатковує нижче пропонований комплексний науковий проект, що підготовлений нами у квітні-червні минулого року під назвою “*Гене́за толерантності: витоки, реалії та перспективи українотворення*” за сприяння та ймовірною участю кафедр теорії та історії культури Львівського національного університету імені Івана Франка (завідувач, декан філософського факультету, д. філос. н., проф. Мельник В.П. і к. філос. н., доцент Сінькевич О.Б. [1; 8 та ін.] і загальної та диференціальної психології державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського” (завідувачка, д. психол. н., проф., заслужений працівник освіти України Саннікова О.П. і к. психол. н. Бабчук О.Г. [2–5]), а також за змістовної допомоги к. психол. н. Шаюк О.Я., котра в лютому 2012 під нашим керівництвом захистила кандидатську дисертацію із цієї проблематики [29–48].

Планується, що за результатами наукового дослідження Тернопільським національним економічним університетом будуть розроблені *модель українотворення*, теорія соціальної толерантності, концепції національної ідеї, генези ідеї толерантності, професійного методологування, педагогіки як сфери мислєдіяльності, психологічної структури толерантності особистості, метод системомислєдіяльнісного обґрунтування, новий навчальний курс з дисципліни “Соціологія і психологія толерантності” (спеціальність “Соціальна робота”, 4 курс, 4 кредити); Львівським національним університетом ім. Івана Франка – принципи толерантності сучасної української культури, що розкривають її ціннісний зміст, особливості становлення громадянської і правової толерантності, трансформації національно-культурної ідентичності, роль гендерного та релігійного чинників у взаємодії національної культури та глобальної цивілізації, авторського лекційного курсу “Формування нового соціокультурного простору України”; Південноукраїнським національним педагогічним університетом імені Костянтина Ушинського – концепцію толерантності як інтегральної властивості особистості, програму емпіричного дослідження та комплекс психодіагностичних процедур, спрямованих на системне вивчення толерантності особи у професійному повсякденні; авторську оригінальну методіку “Тест-опитувальник якісних показників толерантності”.

Наразі нижче, зберігаючи форму комплексного проекту фундаментального дослідження, всі, кого турбує майбутнє України, мають можливість не тільки познайомитися із сучасними напрацюваннями філософії та гуманітаристики в осмисленні контурів *нової національної ідеології*, а й реально – інтелектуально, фінансово, політично, оргуправлінськи – долучитися до її виконання.

1. АНОТАЦІЯ

Гене́за толерантності обґрунтовується в найважливіших вимірах її філософського та наукового осмислення – як проблема, ідея, принцип, соціокультурне явище, онтична реальність, важливий концепт, інтегральна особистісна риса і світоглядна універсалія сучасної суспільної свідомості. Різнобічно досліджується *соціальна толерантність* як засаднича форма загальнолюдського порозуміння у змістовому взаємодоповненні онтолого-феноменологічного, гносеолого-номенологічного, психосоціального і психософійного напрямів та низки похідних від них методологічних підходів до з'ясування сутності та особливостей розвиткового функціонування цього феномену в історії людства і суспільному сьогоденні України. *Основним методом* опрацювання великого за обсягом культурно-історичного матеріалу є **системомиследіяльне обґрунтування** толерантності в історії філософії і в сучасній науці у логіко-змістовій наступності його трьох версій – філософсько-методологічного (1-ий етап), поліпарадигмального, а відтак і міждисциплінарного (2-ий етап) і теоретико-емпіричного (3-ій етап). У результаті такого генетичного розкодування толерантності постає **теорія соціальної толерантності**, що, крім пояснювальної, світоглядної та методологічної функцій, має також *ідеологічне призначення* – утверджувати в масовій свідомості ідею українотворення, котра б знаходила конкретний формовияв у діяльному і вчинковому повсякденні народів, які проживають на українській землі.

2. ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Об'єктом дослідження є *ідеологія українотворення*, яка достеменно вивчає та знає витоки, переваги і недоліки українськості, критично оцінює реалії сьогодення української багатовірної нації й зосереджується на актуалізації її позитивних ментальних і психокультурних ресурсів, глибоко рефлексує близькі та віддалені перспективи розвитку українських суспільства і держави й водночас сприяє діяльному узмістовленню та вчинковому утвердженню у чинному соціумі *соціальної толерантності*, істотно розширює поле конструктивного діяння індивідуальних, групових і масових носіїв національної свідомості і самосвідомості.

Предмет дослідження – *соціальна толерантність як*: а) соціокультурне явище по-

всякденного суспільного уреальнення і суб'єктного життєреалізування; б) *важливий концепт* сучасного теоретичного мислення і професійного методологування, котрий пройшов етапи зародження, виникнення й цілісного утворення та має перспективи подальшого розвитку й узмістовлення; в) *інтегральна особистісна риса*, котра притаманна як окремим людям, так і цілим групам, колективам, спільнотам; г) *категорія культури* або *світоглядна універсалія*, що співвідносить ментальні і мовленеві, емоційні та інтелектуальні, ірраціональні та раціональні, екзистенційні і моральні складові історичного досвіду нації та її конкретних носіїв, збагачує масову свідомість уявленнями про прийнятні форми, методи і засоби соціальних учинків, ситуаційної взаємодії та порозуміння, а відтак світоглядно програмує життя всіх і кожного.

Фундаментальна проблема, на вирішення якої спрямовано проект, формулюється так: нині Україна як суверенна держава й самобутнє суспільство, гостро переживаючи тиск глобалізаційних процесів сучасного світу на всі сегменти і сторони власної життєдіяльності (економіка, політика, промисловість, сільське господарство, культура, освіта тощо) багато втрачає у своєму поступальному розвитку ще й тому, що публічними політиками і владою за роки незалежності не вироблено чіткої, безальтернативно прийнятної і водночас прозорої для всіх верств населення, **державної ідеології**. До того ж національна ідея як духовний осередок світобачення і повсякденного вчинення кожного українця, на жаль, й донині не наповнена реальним соціальним змістом, жертвованими й плідними справами на благо рідної землі, почасти смислово редукована до матеріальних замінників (влада, гроші, добробут, майно), або політично спаплюжена як недовірливий чинник громадянського духу.

Актуальність і значущість проекту для отримання нових знань, підтвердження гіпотез, теорій, подальшого використання на практиці. Сучасна цивілізація вступила у досить складний та суперечливий період, коли вироблення принципу лояльних взаємин між різномірними сегментами політичної, економічної, духовної суспільних сфер постає як життєва необхідність. Ескалація конфліктів, будь-які прояви інтолерантності чи навіть неготовності до толерантності потенційно ведуть до неуспіху як у соціальному, так і в економічному розвитку країни, загрожують своїми

деструктивними наслідками всьому світу. Крім того, проблема вивчення й приборкання людської агресивності увійшла до розряду актуальних завдяки нагальній потребі розв'язати низку конфліктів сьогочасного століття. У зв'язку з цим постає завдання виявити можливі механізми нейтралізації різного рівня конфліктів як між окремими особистостями, так і між соціальними спільнотами будь-якого порядку в етнонаціональному розмаїтті української дійсності, де ці конфлікти можуть бути зумовлені етнічними, національними, регіональними відмінностями, відмінностями між людськими переконаннями, способами тлумачення світу і стилями людського життя. Отож *суть проблеми толерантності* полягає у з'ясуванні можливості мирного співіснування різних компонентів українського суспільства, у визнанні неприпустимості іншого, окрім мирного, розв'язання конфліктних ситуацій у людських взаєминах [13, с. 1] будь-якого рівня – від міжіндивідних стосунків до міжнаціональних, що буденно розвиває і збагачує ідею українотворення (рис. 1).

3. МЕТА ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПРОЕКТУ

Мета – філософсько-психологічне обґрунтування *генези толерантності* як фактора сталого суспільного розвитку і чинника соціокультурної інтеграції українства в онтолого-феноменологічному, гносеолого-ноуменологічному, психосоціальному і психософійному засадничих напрямках чи аспектах-вимірах його рефлексивного мислєдїяльнїсного опрацювання.

Завдання, на вирішення яких спрямовано проект:

1) дати сутнісне визначення *проблеми толерантності*;

2) висвітлити генезис *ідеї толерантності* в історії розвитку людства від найдавніших часів до сучасного сьогодення;

3) проаналізувати виникнення й соціокультурне утвердження *принципу толерантності* як одного із значущих складників культури;

4) обґрунтувати засадничі *методологічні напрями* і похідні від них *підходи* дослідження толерантності як складного соціопсихокультурного явища;

5) відрефлексувати *діалектику* як логіко-змістовне взаємодоповнення чотирьох *засадничих напрямів* дослідження толерантності – онтолого-феноменологічного, гносеолого-

ноуменологічного, психосоціального і психософійного;

6) розкрити сутність соціальної толерантності як онтофеноменологічної реальності, гносеоноуменальної дійсності, психосоціальної даності і психософійної подієвості;

7) у форматі онтолого-феноменологічного напрямку обґрунтування толерантності змістовно *аргументувати здобутки* онтолого-історичного, онтогенетичного, есхатологічного, аксіологічного і вітакультурного *підходів*;

8) в аналітичному контексті гносеолого-ноуменологічного напрямку осмислення толерантності домогтися *різнобічного узмістовлення* гносеологічного, епістемологічного, герменевтичного, етико-релятивістського і синергетичного підходів;

9) у теоретико-емпіричних рамках психосоціального напрямку вивчення людської толерантності *наповнити* адекватним *змістом* соціогенетичний, конфліктологічний, ксенологічний, інформаційно-комунікативний та особистісний підходи;

10) у лоні психософійного опрацювання толерантності висвітлити *тенденції і перспективи* розробки психокультурного, системно-мислєдїяльнїсного, екзистенційно-гуманістичного, аксіопсихологічного і вчинкового підходів;

11) дати *типологічне обґрунтування* окресленого набору методологічних напрямів і підходів дослідження толерантності, використовуючи мислєформи, засоби та інструмент *професійного методологування*;

12) охарактеризувати *соціальну толерантність* як основу *державної ідеології українотворення*, котра має світоглядні та діяльно-вчинкові перспективи суспільного уреальнення;

13) створити *методологічну план-карту дослідження толерантності* як соціопсихокультурного явища, концепту, особистісної риси та світоглядної універсалії;

14) обґрунтувати *вчинок толерантності* у взаємодоповненні його ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного компонентів, а також визначити смислові горизонти його *психософійного узмістовлення*;

15) створити *категорійну матрицю взаємозв'язку соціальної толерантності та ідеології українотворення* як засіб мислєдїяльнїсного збагачення національної свідомості і самосвідомості народів, котрі проживають на українській землі;

16) рефлексувати напрямки і способи узмістовлення *принципу толерантності у розвитку педагогіки* як сфери мислєдїяльності;

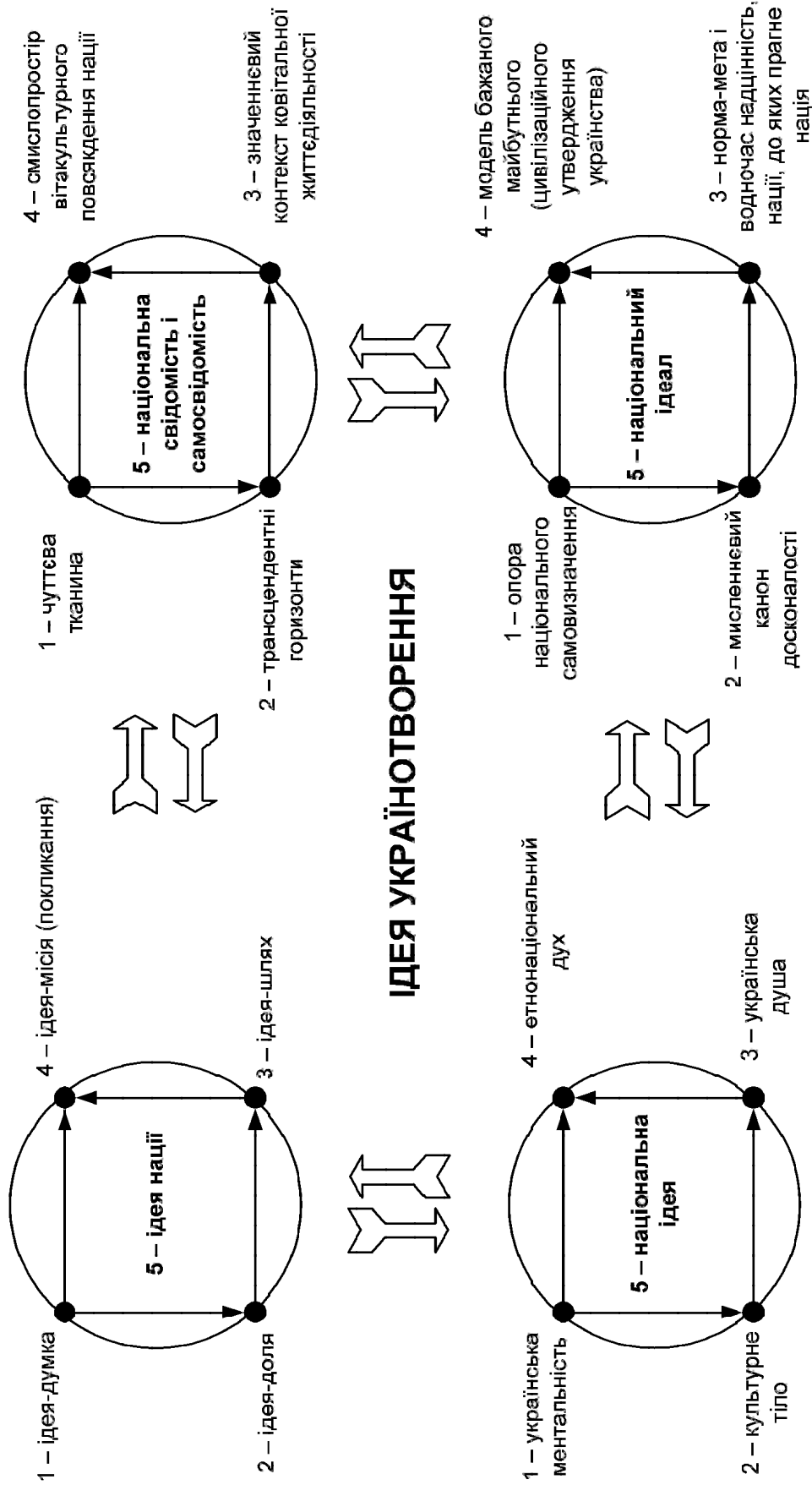

Рис. 1.
Архітектура ідеї українотворення

17) узмістовити чотирискладову структуру толерантності особистості та висвітлити психологічні особливості її покомпонентного розвитку та функціонування в майбутніх працівників соціогуманітарної сфери суспільства;

18) емпірично дослідити психологічні особливості формування професійної толерантності студентів-економістів за умов кредитно-модульної системи навчання у ВНЗ.

4. СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ ЗАДАЧІ

Аналіз результатів, отриманих вітчизняними вченими із цієї проблеми. Суттєвий внесок у формування смислового поля феномену толерантності здійснили філософи, у роботах яких вона співвідноситься із низкою інших феноменів і понять, серед яких найпомітнішими є особливий серединний душевний склад (Аристотель), соціальна згуртованість (Платон), міра згоди (Г. Лейбніц), віротерпимість (Дж. Локк), доброта (Е. Кант), самотність та усвідомлення рівноцінності всіх людей (М. Бердяєв та ін.). У сучасних філософських концепціях толерантність згадується у форматі проблем лібералізму, національної ідентичності та мультикультуралізму (М. Волцер). У рамках філософської концепції критичного раціоналізму введені підстави для визначення меж толерантності та сформульований парадокс толерантності (К. Поппер). Натомість у працях психологів наявні прямі та непрямі апеляції до концепту толерантності, обґрунтовані можливі контексти її прояву та розвитку у процесах спілкування, соціальної взаємодії, міжособистісних та міжгрупових стосунків, соціального пізнання, а також у груповій динаміці, конфліктах, ціннісних орієнтаціях, групових нормах, мотивації, організаційній культурі, менеджменті, масових процесах, під час соціальної і культурної адаптації. Концепти та дефініції, наявні у психологічній літературі, доволі різноманітні. Так, толерантність у різних авторів визначається як: а) схвальна поведінка та відмова від нав'язування поглядів однієї людини іншій, б) прийняття домовленості про "правила гри", в) повага до інших поглядів, г) певна якість взаємодії, д) особливі міжсуб'єктні відносини, е) зниження сензитивності до об'єкта, є) психологічна стійкість, ж) система позитивних установок, з) сукупність індивідуальних якостей, і) система особистісних та групових цінностей тощо. Водночас здійснюються спроби визначити від-

мінності толерантності від таких близьких понять, як терпимість, конформність, довіра, доброта, вихованість. Не одностайні у думці автори при виокремленні детермінант, чинників, структурних компонентів, видів, типів та емпіричних ознак толерантності.

Напрацювання авторів проекту в даному напрямі стосуються [див. 11–12; 21–48]: 1) обґрунтування теоретико-методологічних засад філософського осмислення і наукового пізнання толерантності як соціально-культурного явища; 2) вивчення толерантності як інтегральної властивості-риси особистості у багатоманітті її формовиявів у взаємозв'язку з емоційністю та у широкому діапазоні індивідуально-психологічних особливостей її розвитку; 3) визначення п'ятикомпонентної структури толерантності особистості та психологічних особливостей її розвитку у студентів соціогуманітарного профілю (*табл. 1*); 4) розроблення оригінальної авторської методики дослідження толерантності – опитувальника "Повнота розуміння толерантності як психокультурного явища" А.В. Фурмана та О.Я. Шаюк; 5) проведення низки емпіричних досліджень психологічних особливостей розвитку та формування професійної толерантності у майбутніх економістів та у соціальних працівників.

5. МЕТОДИ, ПІДХОДИ, ІДЕЇ, РОБОЧІ ГІПОТЕЗИ, ЯКІ ПРОПОНУЮТЬСЯ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ПРОЕКТУ

Основним методом дослідження є *системомиследіальнісне обґрунтування*, що сутнісно визначається низкою ознак (див. п. 6).

Допоміжними методами є два способи рефлексивного творення дослідником найдосконаліших інструментів здійснення теоретико-методологічної роботи та будь-який предмет: а) шлях створення *методологічної план-карти дослідження* толерантності як складного соціопсихокультурного явища і б) шлях створення *категорійної матриці* взаємозв'язку соціальної толерантності та ідеології українотворення.

Напрями (методологічні): онтолого-феноменологічний, гносеолого-феноменологічний, психосоціальний і психософійний.

Підходи (методологічні): онтолого-історичний, онтологічний, есхатологічний, аксіологічний, вітакультурний, гносеологічний, епістемологічний, герменевтичний, етико-релятивістський, синергетичний; соціогенетичний, конфліктологічний, ксенологічний, інформа-

Таблиця 1

Модель взаємозалежності складових, особливостей психозмістового розвитку, критеріїв, показників та методів дослідження толерантності майбутніх економістів [43, с. 124] (початок)

Структурні компоненти толерантності	Психолого-змістова характеристика: параметри толерантності	Критерії активізації толерантності особистості	Показники або індикатори толерантності	Методи дослідження	Функціональна спрямованість методики
1	2	3	4	5	6
Мотиваційно-ціннісний	Глибоке освоєння терпимості як загальнолюдської цінності, а також філософсько-етичної чи релігійної концепції, де проголошуються й приймаються до дії смисли добра, ненасильства, терпіння, смиренності Мотиви: допомоги, співробітництва, любові, сприяння, супроводження, поступу, поблажливості, щирої поваги і глибокої самоповаги	Дієвості спонукань (потреби, мотиви, бажання, прагнення, інтереси тощо) у функціональному контексті ціннісно-сміслової сфери особистості, що забезпечує належну внутрішню вмотивованість до толерантно-ситуаційної взаємодії	Рівень соціально унормованих ідеалів та індивідуальних пріоритетів; повнота життєзабезпечення, комфортність взаємостосунків, підтвердження соціального статусу, змістовність спілкування, загальна і творча активності, соціальна корисність	Методика «Опитувальник термінальних цінностей» ОТеЦ І. Г. Сеніна, методика вимірювання мотивів і мотивації Мільмана	Досліджує нормативні ідеали, вартості особистості на рівні переконань та буденної поведінки; загальна і творча активності, прагнення до спілкування, забезпечення комфорту і соціального статусу
Когнітивний	Уміння людини зрозуміти все те, що відбувається довкола, що мотивує й організує її життєпростір, створює цілісну онтологічну картину світу з її основними інтелектуальними засобами, проблемно-діалогічною свідомістю, дієвим мисленням, спроможностями аналізувати, узагальнювати, порівнювати, класифікувати	Повноти зреалізування інтелектуального потенціалу у розвитково-функціональному контексті розумової сфери особистості, котра інтелектуально толерує з довкіллям	Ґрунтовність знань студентів про сутність, функції, види, психологічну структуру та особистісний простір толерантності	«Анкета повноти розуміння толерантності як психокультурного явища»	Виявляє психозмістові інваріанти особистісного осмислення студентами як толерантності як людського психокультурного явища, у тому числі й професійного, повсякдення
Емоційно-вольовий	Готовність, здатність та уміння переборювати дратівливість, виявляти витримку, самовладання, самоконтроль і саморегуляцію у будь-яких, у тому числі стресових чи конфліктних, ситуаціях, а при спрямованій внутрішній роботі над собою сутнісно виявляти емпатійність, любов, інтерес та повагу до інших, вольовими зусиллями згармонізувати свій психодуховний стан	Внутрішньої підконтрольності емоцій, переживання і почуття у контексті актуалізаційного перебігу регуляційно-вольової активності, котра не виходить за межі толерантних форм, методів і засобів ділової взаємодії	Невротичність, спонтанна агресивність, репресивність, дратівливість, товариськість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість відкритість, екстравертивність -інтровертивність, емоційна лабільність, маскуліність-фемінність, дієвість самовладання, наполегливість і цілеспрямованість	Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI, форма В), Каліфорнійський особистісний опитувальник, тест-опитувальник вольового самоконтролю Ейдмана	Діагностує психічні стани і риси особистості, які мають першочергове значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки (емоційна стійкість, врівноваженість); самоприйняття, емпатію, поведінкову гнучкість та психологічну спрямованість; активність, емоційну зрілість, упевненість у собі, самостійність, реалістичність поглядів і стійкість намірів, а також дає змогу прогнозувати її поведінку при зустрічі із життєвими труднощами

Таблиця 1

Модель взаємозалежності складових, особливостей психозмістового розвитку, критеріїв, показників та методів дослідження толерантності майбутніх економістів [43, с. 124] (закінчення)

1	2	3	4	5	6
Конативний	Дієва система вмінь, норм і навичок, які об'єднують увесь поведінковий репертуар особи і визначають її схильність до того чи іншого типу соціальної взаємодії, до певних форм, способів, засобів і механізмів учинкових актів і дій	Ефективності патернів, схем і моделей поведінки у ситуаційно-розвитковому контексті виконання особистістю майбутнього економіста власної життєвої програми, у тому числі й фахового зреалізування та кар'єрного зростання	Приналежність до певного типу міжособистісних взаємовідносин: самопригнічення, конструктивність, агресивність, конструктивне самопригнічення або домінування	Опитувальник «Стратегії самоствердження особистості» (ССО) Є.П. Нікітіна, Н.Є. Харламенкової	Обґрунтовує типи життєвих стратегій та риси особистості, котрі у взаємодоповненні спричинюють різну успішність її професійної взаємодії і продуктивність міжособистісної толерантності у взаєминах з іншими
Рефлексивний	Здатність особистості до перебудови неадекватних установок, ставлень, конструктів, мислесхем і водночас спроможність до соціально унормованої поведінки, усвідомлено толерантного спілкування, продуктивної професійної діяльності і гуманних учинків	Належної самоусвідомленості особою повноти діяльного розвитку структурних компонентів толерантності у контекстах толерантного самостановлення і внутрішньо терпимої взаємодії з навколишнім світом	Рівні розвитку ретроспективної рефлексії професійної діяльності (РРД); ситуативної рефлексії (СРД), проспективної рефлексії (ПРД), рефлексії спілкування і взаємодії з іншими людьми (РС); а також обґрунтованість, осмисленість та організованість професійного повсякдення	Методики «Вивчення індивідуальної міри вияву рефлексивності» А.В. Карпова – В.В. Пономарьової	Вивчає психозмістове наповнення рефлексії власної свідомості через рівень вияву ситуативної, ретроспективної і проспективної видів рефлексії; встановлює рівні формовияву регулятивних тенденцій самопобудови, самоствердження, саморегуляції

ційно-комунікативний, особистісний; психокультурний, системо-миследіяльний, екзистенційно-гуманістичний, аксіопсихологічний, учинковий.

Важливо, що методологічні напрями і підходи дослідження толерантності як соціокультурного явища перебувають у метасистемному ієрархічному зв'язку, що унаочнює кількарівневий набір логічно пов'язаних між собою мислесхем як продуктів чистого мислення-методологування (*рис. 2*), котрі отримані у результаті миследіяльного зреалізування вимог *принципу* кватерності [див. детально **22–24**].

Ідеї: *принципу толерантності* та його генезису в історії людства; *національної єдності* як духовного осередку світобачення і повсякденного вчинення кожного українця; *українотворення* як культурного акту-дійства і водночас як відповідального вчинку.

Робочі гіпотези. 1. Найбільш продуктивним для філософсько-психологічного дослідження є онтолого-феноменологічний, гносеолого-номенологічний, психосоціальний і психософійний *методологічні напрями*, взаємозалежне

узмістовлення яких забезпечує психоментальну відповідність і соціокультурний баланс етнонаціонального соціуму в усіх сегментах і складових його суспільного життя й водночас дає змогу рефлексивно досягнути толерантність як значущий *психокультурний канон* будь-якої соціосистеми (людство, нація, етнос, група, особистість).

2. *Соціальну толерантність* у форматі українського суспільства істотно послаблює низка чинників, а саме криза легітимності державних і політичних інститутів, порушення вимог принципу соціальної справедливості, явна й усезростаюча майнова диференціація населення, часті техногенні катастрофи та екологічні лиха, страх за невизначене майбутнє та ін., що, з одного боку, актуалізує у громадян примітивні форми толерантності (відчуження, пасивність, зневіру, розчарування, терпіння тощо), з іншого – блокує на рівні масової національної свідомості *вчинкові уреальнення ідеї українотворення*, у тому числі і як дієвої *державної ідеології*.

3. Різнобічне філософсько-науково-міждисциплінарне опрацювання генези ідеї і прин-

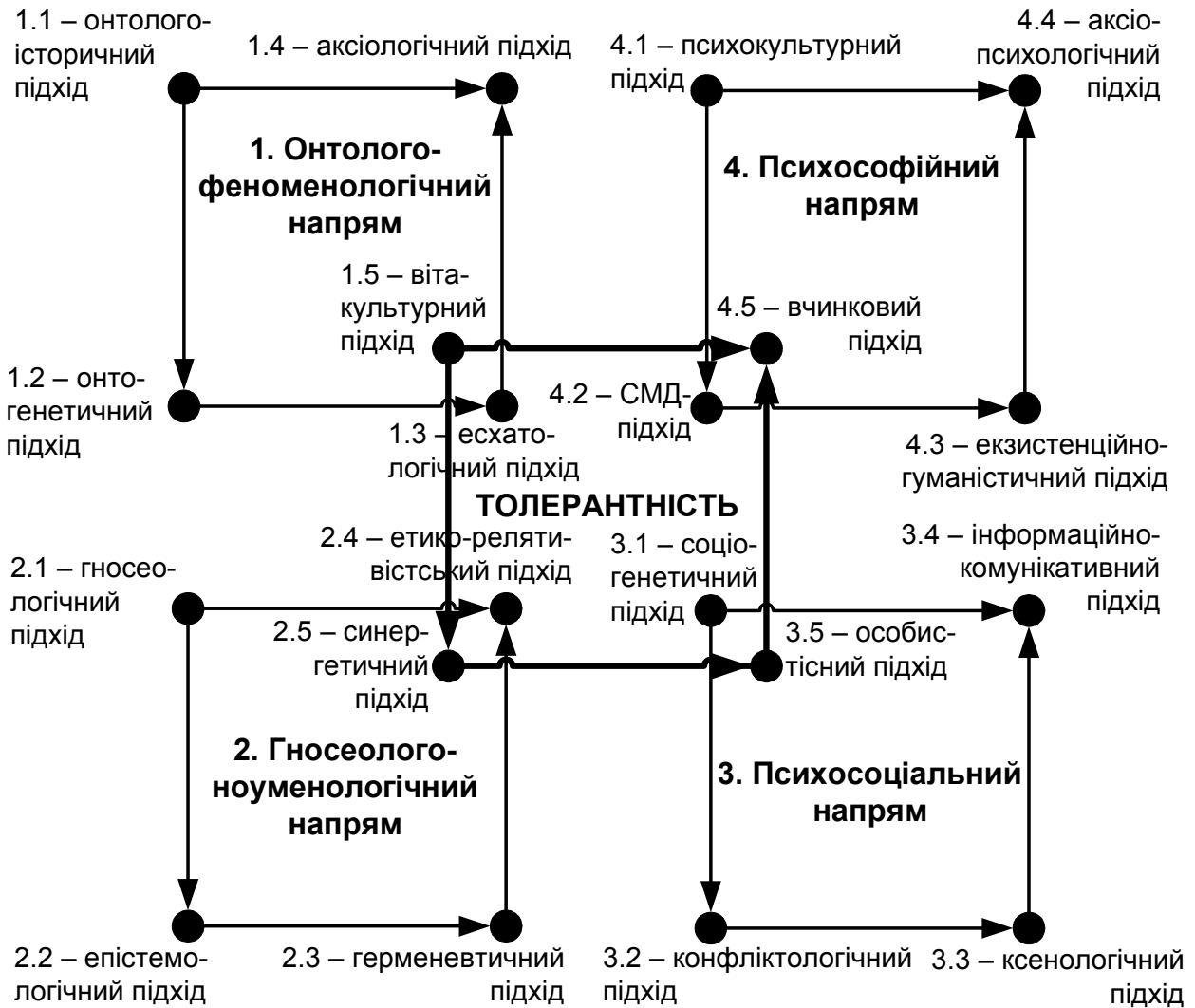

Рис. 2.

Методологічні напрями і підходи дослідження толерантності як соціокультурного явища

ципу толерантності вказує на причини виникнення конфронтації у різних типах суспільств, котрі сутнісно зводяться до відмінностей у звичках, уявленнях, поглядах, думках, переживаннях, ціннісних орієнтаціях, віруваннях та пов'язані з їх неприйняттям, запереченням і навіть протистоянням та ворожістю. З позицій біопсихології це можна пояснити активізацією в людській популяції природного інстинкту самозбереження, що посилює свою дію від індивідуально-групових форм спільного проживання до колективних й особливо масових: чим більше етнічна спільнота веде боротьбу за виживання, тим вищою є її агресивність, тобто реальна інтолерантність, для інших етносів і націй. Натомість із філософських і передусім із психософійних позицій

толерантність – це передусім **імператив невтручання** у приватний часопростір і духовну сферу іншого чи інших суб'єктів усупільненого повсякдення за умов неприйняття його чи їхніх дій, стилю життя або альтернативного світорозуміння, що закономірно передбачає визнання неприпустимості будь-якого іншого, окрім мирного та високогуманного, розв'язання конфліктних ситуацій і проблем у людських взаємостосунках. Відтак утвердження принципу толерантності у сучасних реаліях соціально-економічного повсякдення – це не лише спосіб виживання нації у ситуації постійного протистояння різних громадянських, у тому числі політичних, сил, різних гілок державної влади, коли кожен громадянин, незалежно від віку, статі, професії, віросповідання,

посади, постійно звіряє свій життєвий шлях із тим, що він корисного дав Україні, чим збагатив її культуру.

6. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ ПРОЕКТУ ТА ЇХ НАУКОВА НОВИЗНА

Отримання нових наукових знань, результатом яких у даному проекті є:

– *державна ідеологія*, що іменується як *ідеологія українотворення*, котра надає переваги суспільному над державним, громадянському над владним, родинному над політичним, соціальному над матеріальним, культурному над інформаційним, особистісному над груповим, духовному над тілесним, життєтворчому над адаптаційним і споживацьким, а у підсумку всіляко підтримує діяння і справи всіх достойників, а не зверхників, особистостей, а не пристосуванців, індивідуальностей, а не рутинерів, альтруїстів, а не егоїстів, патріотів, а не манкуртів, професіоналів, а не власників дипломів і посад, творців, а не обивателів, ефективних діячів, а не демагогів;

– *закон четвертинного спричинення толерантності*, який формується так: толерантність людини, групи, етнічного, національного чи расового загалу прямо пропорційна порозумінню і терпимості, котрі їм реально властиві, й обернено пропорційна неповазі та агресії, до яких вони вдаються у своєму багатопроblemному повсякденні; водночас цей закон може бути поданий у вигляді двох формул (25.05.2012), що в подальшому мають бути піддані поглибленому теоретичному аналізу і підтвердженню або спростуванню:

$$\text{Толерантність} = f \left(\frac{\text{порозуміння, терпимість}}{\text{неповага, агресія}} \right),$$

$$\text{або: Толерантність} = \frac{\text{Порозуміння}}{\text{Неповага}} \cdot \frac{\text{Терпимість}}{\text{Агресія}}.$$

– *теорія соціальної толерантності* як цілісна система соціогуманітарних знань (філософія, історія, методологія, психологія, соціологія, культурологія, педагогіка, психософія), що повно обґрунтовує цей найзагальніший різновид людської толерантності як: а) *онтофеноменологічну реальність*, тобто як соціопсихокультурне явище повсякденного суспільного уреальнення і суб'єктного життєзреалізування; б) *гносеоноуменальна дійсність*, себто як важливий концепт сучасного філософського і теоретичного мислення та професійного методологування, що пройшов етап зарод-

ження, виникнення й утвердження та має перспективи подальшого розвитку й узмістовлення; в) *психосоціальна даність*, а відтак і як інтегральна риса-якість особистості, котра сутнісно полягає у повазі і терпимості до іншого, передбачає порозуміння за будь-яких, у тому числі й конфліктних, умов міжособистої взаємодії та нейтралізує внутрішню агресивність і непоступливість як на рівні окремої особи, так і групи, колективу, етносу, нації; г) *психософійна організованість* проблемно-модульної мислєдіяльності, а отже і як категорія культури або світоглядна універсалія, що співвідносить ментальні і мовленнєві, емоційні та інтелектуальні, ірраціональні та раціональні, архетипічні й чітко осмислені, екзистенційні і моральні тощо складові історичного досвіду нації, збагачує масову свідомість уявленнями про прийнятні форми, методи і засоби соціальних учинків, ситуаційної взаємодії та порозуміння, а тому світоглядно програмує життя кожного громадянина;

– *концепції*: національної ідеї, генези ідеї толерантності, професійного методологування, педагогіки як сфери мислєдіяльності, психологічної структури толерантності особистості.

– *нові методи*: основним методом дослідження, що характеризується новизною і перспективністю, є *системо-мислєдіяльнісне обґрунтування*; він сутнісно визначається такими ознаками:

а) діалектично охоплює два світи у свідомій теоретичній роботі науковця: світ ідеальних сутностей, мислєсхем і мислєформ – *мисленневу дійсність*, та світ конкретної діяльності, тобто безпосередню практику людського життя – *об'єктивну реальність*;

б) упредметнює, дослідницьки, критично і нормативно опрацьовує та визначає способи розвитку, функціонування і самоуправління надскладних – синергійних, рекурсивних, соціопсихокультурних, міжсуспільних тощо – систем;

в) організується як мисленнево-ігрова імітація та низка наукових дій за трьома поясами мислєдіяльності: мД – соціально-організованого і культурно закріпленого колективного мислєдіяння, яке зумовлене конкретними проблемними ситуаціями та їх смисловими полями; Д-К – поліфонічної і поліпарадигмальної думки-комунікації, котра відображається і закріплюється у словесних текстах, живе за принципами полілогу, суперечностей, конфліктів і проблематизацій; М – чистого мислення, яке розгортається в невербальних схемах,

формулах, графіках, таблицях, картах, діаграмах, матрицях;

г) взаємодоповнює інтелектуальні, соціальні, екзистенційні та духовні ресурси дослідників у здійсненні повноцінної мислєдїяльності на всіх шести рівнях професійного методологування, а саме методологічних аналізу, рефлексії, розуміння, мислення, роботи, діяльності, у широкому діапазоні вчинкового життєзреалізування людини – від досягнення ковітального порозуміння до вершин культуротворення;

д) крім логіко-методологічних процедур дослідження, критики, нормування, проектування, обов'язково передбачає виконання ще чотирьох, не менш важливих, – означення, осмислення, рефлексування, подієвого мислєдїяння;

е) у підсумку гарантує відкриття можливих і вибір оптимальних для конкретної соціопсихокультурної системи форм, методів, засобів та інструментів роботи з нею як із організованістю певного гуманітарного змісту, що істотно оновлює скарбницю людської культури.

Водночас новими є два допоміжних методи, що використовуватимуться як найдосконаліші інструменти здійснення теоретико-методологічної роботи вказаного упредметнення: метод створення і використання *методологічної планкарти дослідження толерантності* як складного соціопсихокультурного явища сучасного глобалізованого світу й українського часопростору зокрема і метод продукування та розкодування *категорійної матриці* взаємозв'язку соціальної толерантності та ідеології українотворення.

Порівняння очікуваних результатів із результатами інших авторів у даній сфері досліджень. Цілком закономірно, що сьогодні ідея толерантності обговорюється в державно-правовому, етико-філософському, політико-ідеологічному, психолого-педагогічному, соціологічному та інших аспектах. Водночас така багатоаспектність вивчення зумовлює немало складностей і суперечностей у розумінні цього феномену: з одного боку, вчені згодні, що толерантність є чеснотою, цінність якої важко заперечити, з іншого – не всі одностайні в думці про межі, ліміти, форми вираження й узагалі – у трактуванні засновків, передумов, чинників та механізмів дії-перебігу цього суто людського явища. У будь-якому разі очевидно, що поняття “толєрантність” описує складне соціопсихокультурне явище, котре на сьогодні є актуальним мульти- і міждисциплінарним об'єктом дослідження, що має багатоманітний спектр упредметнєнь – від історико-філософ-

ських інваріантів витлумачення до психологічних особливостей розвитку і перебігу на рівні окремої людини як суб'єкта життєдіяльності, особистості та індивідуальності. У цьому аналітико-рефлексивному контексті запропонований комплексний проект фундаментального дослідження результативно характеризують такі притні ознаки *порівняно із нині відомими*:

– *фундаментальність* стосовно як масштабів піднятої проблематики, що сягає одвічних проблем людського буття (свободи, любові, цінності тощо), так і способів міждисциплінарного її опрацювання у широкому форматі минулого, теперішнього, майбутнього соціокультурного розвитку України та із зосередженням дослідницької уваги на **українотворенні як оновленій державній ідеології**;

– *комплексність* напрямів, підходів та аспектів висвітлення генези толєрантності, що охоплює новітній світоглядний і науковий матеріал двох секцій за фаховими напрямами Наукової ради Міністерства: 19. Педагогіка, психологія, соціологія, українознавство, проблеми освіти і науки, молоді та спорту і 20. Філософія, історія та політологія;

– *всєбічність* вивчення толєрантності як фундаментальної проблеми людської життєдіяльності, що спричинена багатопредметністю об'єкта дослідження (українотворення як ідеології і водночас учинкової практичної дії гідних представників української нації) і закономірно передбачає використання різних наукових методів, способів, підходів, гіпотез, дослідницьких засобів та інструментів;

– *метасистемність*, що досягається шляхом розгляду розвиткової динаміки українського соціуму як ієрархічно організованої, відкритої і рекурсивноспроможної системи систем, кожній із яких притаманний свій потенціал толєрантності та формат його зреалізування.

7. ДОРОБОК АВТОРІВ ЗА ТЕМАТИКОЮ ПРОЕКТУ

Захищені науковцями проекту або під керівництвом (науковий керівник) виконавців проекту кандидатські дисертації (за тематикою проекту): одна дисертація [43].

Перелік виданих монографій за тематикою проекту: чотири монографії [12; 22; 24; 27], загальним обсягом більше 50 др. арк.

Основні публікації, які характеризують доробок авторів: 19 статей і 5 тез загальним обсягом 18,5 др. арк.

8. ОЧІКУВАНЕ ВИКОРИСТАННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

8.1. В навчальному процесі:

– підготовка навчальних лекційних курсів та циклів лабораторних робіт до навчального плану галузі знань 1301 – “Соціальне забезпечення” напряму підготовки ОКХ 6.130102 – “Соціальна робота” рішенням вченої ради ТНЕУ (від 28.03.2012, протокол №6) введено навчальну дисципліну “Соціологія і психологія толерантності” (4-й курс, 4 кредити).

– використання для вдосконалення лекційних курсів із дисциплін: “Психологія особистості” (3 курс, 4 кредити); “Соціальна робота з різними групами клієнтів” (2 курс, 6 кредитів); “Соціальне партнерство” (3 курс, 4 кредити); “Людина в сучасному соціумі” (2 курс, 3 кредити); “Професійна етика соціального працівника” (2 курс, 4 кредити); “Психологія соціальної роботи” (4 курс, 4 кредити).

– виконання магістерських кваліфікаційних робіт за спеціальністю 8.13010201 – “Соціальна робота”:

Теми 2013-2014 років: “Толерантність у вітакультурному вимірі українського повсякдення”, “Толерантність як онтофеноменологічна реальність і гносеологічний конструкт”, “Соціальна толерантність як основа громадянської злагоди і суспільного розвитку”;

Теми 2015-2016 років: “Аксіопсихологічні координати толерантності у соціогуманітарному осмисленні”, “Толерантність як спосіб розв’язання міжособистісних конфліктів”, “Віротерпимість як складова особистісної толерантності”;

Теми 2017-2018 років: “Толерантність як соціальне настановлення та особистісна властивість”, “Толерантність як ціннісно-смісловне утворення майбутнього соціального праців-

ника”, “Толерантність як світоглядна характеристика свідомості соціального працівника”.

– підручники, навчальні посібники: Фурман А.В., Шаюк О.Я. Соціологія і психологія толерантності (2016 рік).

8.2. Підготовка кадрів вищої кваліфікації за проблематикою проекту:

– докторської дисертації “Психологічне обґрунтування соціальної толерантності студентів сучасного економічного ВНЗ”: 19.00.07 (О.Я. Шаюк);

– кандидатської дисертації: “Особливості психологічної динаміки розвитку толерантності у майбутніх соціальних працівників за період навчання у ВНЗ”: 19.00.07 (Р.С. Луців);

8.3. Інформація про опублікування та розповсюдження результатів:

– монографія: “Генеза толерантності: витоки, реалії та перспективи українотворення” (25 друк. арк.);

– статті в журналах, віднесених до науковометричних баз даних: “Принцип толерантності та ідеологія українотворення”;

– статті у фахових виданнях з переліку МОНмолодьспорту України (ВАК): не менше 5 наукових статей щорічно в наукових журналах “Психологія і суспільство”, “Освіта і управління”, “Вітакультурний млин” та ін.

– матеріали міжнародних та вітчизняних конференцій: планується щорічно проводити і готувати матеріали наукових конференцій на такі теми: “Сутність толерантності” (2014), “Психокультура толерантності” (2016), “Толерантність як чинник українотворення” (2018).

– тези доповідей: друкувати окремими збірками щорічно за вищезазначеною тематикою наукових конференцій.

9. ЕТАПИ РОБОТИ (Таблиця 2)

№ п/п, назва етапу, рік	Зміст етапу дослідницької та іншої роботи	Очікувані результати та звітна документація
1	2	3
1-й етап – філософсько-методологічного обґрунтування, 2013–2014 роки	Дати сутнісне визначення визначення <i>проблеми толерантності</i> ; висвітлити генезис <i>ідеї толерантності</i> в історії розвитку людства від найдавніших часів до сучасного сьогодення; проаналізувати виникнення й соціокультурне утвердження <i>принципу толерантності</i> як одного із значущих складників культури; обґрунтувати засадничі <i>методологічні напрями</i> і похідні від них <i>підходи</i> дослідження толерантності як складного соціопсихокультурного явища; відрефлексувати <i>діалектику</i> як логіко-змістовне взаємодоповнення чотирьох <i>засадничих напрямів</i> дослідження толерантності – онтолого-феноменологічного, гносеолого-номенологічного, психосоціального і психософійного; розкрити сутність соціальної толерантності як онтофеноменологічної реальності, гносеономенальної дійсності, психосоціальної даності і психософійної подієвості	Сутнісне визначення толерантності як проблеми людського буття; характеристика генези толерантності в історії людства; обґрунтування принципу толерантності як складника культури; модель методологічних напрямів і підходів дослідження толерантності; модель концепції соціальної толерантності як реальності, дійсності, даності і подієвості. Анований звіт (проміжний)

Таблиця 2 (закінчення)

1	2	3
2-й етап – поліпарадигмального (міждисциплінарного) обґрунтування, 2015–2016 роки	У форматі онтолого-феноменологічного напрямку обґрунтування толерантності змістовно <i>аргументувати здобутки</i> онтолого-історичного, онтогенетичного, есхатологічного, аксіологічного і вітакультурного <i>підходів</i> ; в аналітичному контексті гносеолого-ноуменологічного напрямку осмислення толерантності домогтися <i>різномірного змістовлення</i> гносеологічного, епістемологічного, герменевтичного, етико-релятивістського і синергетичного підходів; у теоретико-емпіричних рамках психосоціального напрямку вивчення людської толерантності <i>наповнити адекватним змістом</i> соціогенетичний, конфліктологічний, ксенологічний, інформаційно-комунікативний та особистісний підходи; у лоні психософійного опрацювання толерантності висвітлити <i>тенденції і перспективи</i> розробки психокультурного, системно-мислєдїяльнїсного, екзистенційно-гуманістичного, аксіопсихологічного і вчинкового підходів; дати <i>типологічне обґрунтування</i> окресленого набору методологічних напрямів і підходів дослідження толерантності, використовуючи мислєформи, засоби та інструмент <i>професійного методологування</i> ; охарактеризувати <i>соціальну толерантність</i> як основу <i>державної ідеології українотворення</i> , котра має світоглядні та діяльно-вчинкові перспективи суспільного уреальнення	Змістова характеристика онтолого-феноменологічного, гносеолого-ноуменологічного, психосоціального і психософійного напрямів і похідних від них двадцяти методологічних підходів дослідження толерантності; їх типологічне обґрунтування з допомогою засобів та інструментів професійного методологування; концепція соціальної толерантності як основи державної ідеології українотворення
3-й етап – теоретико-емпіричного обґрунтування, 2017–2018 роки	створити <i>методологічну план-карту дослідження толерантності</i> як соціопсихокультурного явища, концепту, особистісної риси та світоглядної універсалії; обґрунтувати <i>вчинок толерантності</i> у взаємодоповненні його ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного компонентів, а також визначити смислові горизонти його <i>психософійного змістовлення</i> ; створити <i>категорійну матрицю взаємозв'язку соціальної толерантності та ідеології українотворення</i> як засіб мислєдїяльнїсного збагачення національної свідомості і самосвідомості народів, котрі проживають на українській землі; рефлексувати напрямки і способи змістовлення <i>принципу толерантності у розвитку педагогіки</i> як сфери мислєдїяльнїності; змістовити чотирискладову структуру толерантності особистості та висвітлити психологічні особливості її покомпонентного розвитку та функціонування в майбутніх працівників соціогуманітарної сфери суспільства; дослідити толерантність як властивість особистості та вивчити її індивідуально-психологічні формовияви у взаємозв'язку з емоційністю та емпатійністю	Теорія соціальної толерантності; методологічна план-карта дослідження толерантності як соціопсихокультурного явища, концепту, особистісної риси та світоглядної універсалії; категорійна матриця взаємозв'язку соціальної толерантності та ідеології українотворення; концепції вчинку толерантності та психологічних особливостей розвитку і формування професійної толерантності у майбутніх економістів та соціальних працівників

1. Альчук М.П. Філософія права Богдана Кістяківського: [монографія] / М.П. Альчук. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 300 с.

2. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб із різними типами емоційності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 “Загальна психологія, історія психології” / Олена Григорівна Бабчук. – одеса, 2012. – 21 с.

3. Бабчук О.Г. Досвід діагностики толерантності: результати апробації оригінальної методики / О.Г. Бабчук, О.П. Саннікова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. пр. Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2011. – Т.2. – С. 68–73.

4. Бабчук Е.Г. Тест-опросник толерантності: структура і стандартизація / Е.Г. Бабчук, О.П. Саннікова // Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту імені К.Д. Ушинського: спецвипуск. – 2009. – С. 126–132.

5. Бабчук О.Г. Толерантність як складна властивість особистості в індивідуально-психологічному вимірі / О.Г. Бабчук // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. – 2010. – Т.Х, вип. 16. – С. 34–42.

6. Бичко А. Етнічні першоджерела національної ідеї / Ада Бичко // Психологія і суспільство. – 2012. – №2. – С. 31–39.

7. Білик Н. Богдан Лепкий як ідейний натхненник українського народу / Надія Білик // Психологія і суспільство. – 2012. – №4. – С. 52–58.

8. Буртак Г.С. Етичний вимір політики як комунікативного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політолог. наук: спец. 23.00.01 “Теорія та історія політичної науки” / Г.С. Буртак. – Львів, 2010. – 20 с.

9. Вовканич С. Духовно-інтелектуальний потенціал буття людини і нації: горизонти розвитку українськості / Степан Вовканич // Психологія і суспільство. – 2012. – №4. – С. 27–51.

10. Гомотюк О. Ціннісні орієнтації української еліти княжої доби / Оксана Гомотюк // Психологія і суспільство. – 2012. – №3. – С. 11–19.

11. Гуменюк О.Є. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату / Оксана Євстахіївна Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С. 47–81.

12. Гуменюк О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: [монографія] / Оксана Євстахіївна Гуменюк. – Ялта-Тернопіль: Підручники і посібник, 2008. – 340 с.

13. Долгополова О.А. Принцип толерантності в контексті духовної культури перехідних епох: автореф. дис.

на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія і філософія історії” / О.А. Долгополова. – Одеса, 1997. – 16 с.

14. Мельник Я., Криворучко Н. Аграрний тип мислення в контексті державотворчих інтенцій / Ярослав Мельник, Наталія Криворучко // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С. 27–35.

15. Москалець В. “Лад” чи “мір”? – Важка проблема української національної ідеї / Віктор Москалець // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С.8–15.

16. Ньорба Л. Августин Волошин – мислитель і борець за національну ідею / Людмила Ньорба // Психологія і суспільство. – 2012. – №2. – С. 40–45.

17. Пірен М. Політико-управлінська еліта України – носій національної ідеї / Марія Пірен // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С. 21–26.

18. Сабадуха В. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія] / Володимир Сабадуха. – Івано-Франківськ: “Фоліант”, 2012. – 176 с.

19. Сабадуха В. Українська національна ідея у вимірах особистісного буття / Володимир Сабадуха // Психологія і суспільство. – 2012. – №2. – С. 21–30.

20. Савчин М. Духовна складова української національної ідеї / Мирослав Савчин // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С. 16–20.

21. Фурман А.В. Біциклічна модель організації процесів розуміння / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2008. – Модуль 8. – С. 4-10.

22. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: [монографія] / Анатолій В. Фурман. – Ялта, Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

23. Фурман А.В., Кубаєвський М.К. Методологування як засіб розуміння / Анатолій В. Фурман, Микола Кубаєвський // Психологія і суспільство. – 2010. – №4. – С. 47–57.

24. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування багаторівневості парадигмальних досліджень у соціальній психології / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – №4. – 78–125.

25. Фурман А.В. Національна ідея – щит і меч українства / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – №3. – С. 6–10.

26. Фурман А.В. Педагогіка як сфера мислительності: [наук. вид.] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2010. – 24 с.

27. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: [2-е наук. вид.] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

28. Фурман А.В. Село – духовне серце України / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2010. – №4. – С. 7–10.

29. Шаюк О.Я. Виховання толерантності у студентів на уроках іноземної мови у немовних вузах / Шаюк Ольга Ярославівна // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період: збірник тез доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу [секція №12 “Комунікативні методи викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах економічного профілю”] / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 132–134.

30. Шаюк О.Я. Вітакультурний підхід в осмисленні толерантності як інтегральної особистісної риси людини / Ольга Шаюк // Вітакультурний млин. – 2010. – Модуль 11. – С. 21–24.

31. Шаюк О.Я. Ділове спілкування як складова професійної компетенції сучасного спеціаліста / Ольга Шаюк, Любов Мельник // Актуальні питання лінгвістики, літературознавства та інноваційної методики викладання іноземних мов: тези доповідей п'ятої всеукраїнської наукової конференції / оргкомітет: Юрій С.І., Задорожний З.-М. В., Ткачук В. Ю. [та ін.]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – С. 68–69.

32. Шаюк О.Я. Експериментально-психологічні умови формування професійної толерантності майбутніх економістів / Ольга Шаюк // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К.-Под. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Григорія Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський. – 2013 (у друці).

33. Шаюк О.Я. Емоційно-вольовий компонент толерантності / Ольга Шаюк // Освіта і управління. – 2011. – Т. 14, №1. – С. 104–110.

34. Шаюк О.Я. Когнітивний компонент толерантності особистості / Ольга Шаюк // Збірник наукових праць №55. Серія: педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2010. – С. 227–230.

35. Шаюк О.Я. Конативний компонент толерантності особистості / Ольга Шаюк // Вісник національного університету оборони України: зб. наук. праць. – К.: НУОУ, 2011. – Випуск 6. – С. 258–264.

36. Шаюк О.Я. Методологічний аналіз толерантності як загальнолюдської проблеми / Ольга Шаюк // Вітакультурний млин. – 2009. – Модуль 8. – С. 34–38.

37. Шаюк О.Я. Методологія конкретно-тематичного дослідження толерантності / Ольга Шаюк // Вітакультурний млин. – 2011. – Модуль 13. – С. 50–54.

38. Шаюк О.Я. Мотиваційно-ціннісний компонент толерантності особистості / О. Я. Шаюк // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К.-Под. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – Вип. 11. – С. 932–944.

39. Шаюк О.Я. Науково-психологічне осмислення толерантності як загальнолюдської проблеми / Ольга Шаюк // Психологія і суспільство. – 2010. – №1 (39). – С. 100–111.

40. Шаюк О.Я. Основні методологічні підходи до наукового обґрунтування толерантності як загальнолюдської проблеми / Ольга Шаюк // Вітакультурний млин. – 2009. – Модуль 9. – С. 42–46.

41. Шаюк О.Я. Особливості психологічної структури професійної толерантності майбутніх економістів / Ольга Шаюк // Психологія і суспільство. – 2011. – №3. – С. 28–65.

42. Шаюк О.Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: автореф. дис. на здобуття канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О.Я. Шаюк. – Хмельницький, 2012. – 16 с.

43. Шаюк О.Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економіс-

тів: дис... канд. психол. наук. 19.00.07 / Наук. кер., д. психол. н., проф. Фурман А. В.; Нац. акад. Держ. прикорд. служби України імені Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2012. – 215 с.

44. *Шаюк О. Я.* Психолого-педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів / Ольга Шаюк // Наукова конф. проф.-викл. складу ТАНГ; м. Тернопіль, 15 квітня 2005 р.: матеріали тез і доповідей. – Тернопіль: ТАНГ, 2005. – С. 130–132.

45. *Шаюк О. Я.* Само толерантність як предмет теоретико-методологічного аналізу / Ольга Шаюк // Вітакультурний млин. – 2010. – Модуль 12. – С. 24–28.

46. *Шаюк О. Я.* Толерантність як професійна компетентність спеціалістів економічної сфери діяльності / Ольга Шаюк // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період: збірник тез доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу [секція №1 “Комунікативні методи викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах економічного профілю”] / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 65–67.

47. *Шаюк О. Я.* Толерантність як сутнісна характеристика професійного спілкування / Ольга Шаюк // Психологія і суспільство. – 2010. – №2. – С. 169–177.

48. *Шаюк О. Я.* Формування толерантності як складової комунікативної компетентності в студентів у процесі вивчення іноземної мови / Ольга Шаюк // Наукова конф. проф.-викл. складу ТНЕУ; м. Тернопіль, 18 квітня 2009 р.: матеріали тез і доповідей. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – С. 65–67.

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект).

Широкому загалу науковців, бізнесменів, політиків та управлінців пропонується проект комплексного фундаментального дослідження толерантності як потенційної основи нової державної ідеології, у центрі якої перебуває ідея українотворення. Його метою є філософсько-методологічне обґрунтування генези толерантності як фактора сталого суспільного розвитку і чинника соціокультурної інтеграції українства в онтолого-феноменологічному, гносеолого-номенологічному, психосоціальному і психософійному засадничих напрямках його рефлексивного мислєдїяльнїсного опрацювання. *Об'єкт вивчення* становить ідеологія українотворення, яка враховує переваги і недоліки українськості, критично і водночас конструктивно оцінює реалії сьогодення української багатоетнічної нації в її оптимальному суспільному розвитку та повсякденно утверджує – світоглядно і вчинково – толерантність серед усіх верств національного загалу у взаємодоповненні її ознак, характеристик, умов та форм вияву, методів і засобів ситуаційного утвердження. *Предмет дослідження* – соціальна толерантність як соціокультурне явище, важливий концепт сучасного наукового дискурсу, інтегральна особистісна риса, категорія куль-

тури або світоглядна універсалия. *Основним методом* пошукування є системо-мислєдїяльнїсне обґрунтування толерантності в історії філософії і в сучасній науці у логіко-змістовій наступності трьох його версій – філософсько-методологічного (1-й етап), поліпарадигмального (2-й етап) і теоретико-емпіричного (3-й етап). *Результат* виконання проекту – теорія соціальної толерантності у поєднанні її чотирьох функцій – пояснювальної, світоглядної, методологічної та ідеологічної (із ідеєю українотворення як інтегральним змістовленням національної свідомості і самосвідомості громадян України).

Ключові слова: *Україна, національна ідея, толерантність, українотворення, генеза толерантності, державна ідеологія, соціальна толерантність, національний ідеал, українство, національна свідомість і самосвідомість, метод системо-мислєдїяльнїсного обґрунтування, професійне методологування, принцип кватерності, психологічна структура толерантності, закон четвертинного спричинення толерантності.*

АННОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Генезис толерантности и перспективы украинсозидания (комплексный проект).

Широкому кругу научных работников, бизнесменов, политиков и управленцев предлагается проект комплексного фундаментального исследования толерантности как потенциальной основы новой государственной идеологии, в центре которой находится идея украинсозидания. Его целью является философско-методологическое обоснование генезиса толерантности как фактора устойчивого общественного развития социокультурной интеграции украинства в онтолого-феноменологическом, гносеолого-номенологическом, психосоциальном и психософийном изначальных направлениях его рефлексивной мыслєдїяльнїснои проработки. *Объект изучения* – идеология украинсозидания, которая учитывает преимущества и недостатки украинскости, критически и в то же время конструктивно оценивает реалии настоящего украинской многоэтнической нации в ее оптимальном общественном развитии и повседневно утверждает – мировоззренчески и поступково – толерантность среди всех слоев национальной общественности во взаимодополнении ее признаков, характеристик, условий и форм проявления, методов и средств ситуативного утверждения. *Предмет исследования* – социальная толерантность как социокультурное явление, важный концепт современного научного дискурса, интегральная личностная черта, категория культуры или мировоззренческая универсалия. Основным методом целенаправленного поиска является системо-мыслєдїяльнїсное обоснование толерантности в истории философии и в современной науке в логико-смысловой последовательности его трех версий – философско-методологического (1-й этап), полипарадигмального (2-й этап) и теоретико-эмпирического (3-й этап). *Результат* выполнения проекта – теория социальной толерантности во взаимосвязи ее четырех функций – объяснительной,

мировоззренческою, методологічною і ідеологічною (с ідеєю українобудівництва як інтегральним змістовним наповненням національного свідомості і самосвідомості громадян України).

Ключові слова: Україна, національна ідея, толерантність, українобудівництво, генезис толерантності, державна ідеологія, соціальна толерантність, національний ідеал, українство, національне свідомість і самосвідомість, метод системно-дослідницького обґрунтування, професійне методологізування, принцип кватерності, психологічна структура толерантності, закон четвертичної причинності толерантності.

ANNOTATION

Furman Anatoliy V.

Genesis of Tolerance and Perspectives of Ukraine-Creation (Complex project).

The author offers the project of complex fundamental investigation of tolerance as a potential basis of a new state ideology, with the idea of Ukraine-creation in its centre, to the wide range of scientists, businessmen, politicians and managers. His aim is philosophical-methodological substantiation of the thesis of tolerance as a factor of constant social development and a cause of socio-cultural integration of Ukrainian people in ontology-phenomenological, epistemological-noumenological, psycho-social and psychosocial basic direction of his reflexive thinking activity. The object under research is ideology of Ukraine-creation,

which considers advantages and limitations of Ukrainian ideology, critically and at the same time constructively evaluates the realities of everyday life of Ukrainian multi-ethnic nation in its most advantageous social development and constantly states tolerance between all the strata of national general in the inter-addition of its features, characteristics, terms and forms of manifestations, methods and means of situational appreciation. Subject under research – social tolerance as a socio-cultural phenomenon, important concept of modern scientific discourse, integral personal feature, category of culture or world-view universal. The main method of research is a system thinking-active substantiation of tolerance in the history of philosophy and in modern science in logical-contextual succession of its three versions – philosophic-methodological (1st stage), poli-paradigmatic (2nd stage), and theoretic-empirical (3rd stage). The result of the project is the theory of social tolerance in the combination of its four functions – explanation, world-view, methodological and ideological (with the idea of Ukraine-creation as an integral contextualization of national consciousness and self-consciousness of Ukraine citizens).

Key words: Ukraine, national idea, tolerance, Ukraine-creation, genesis of tolerance, state ideology, social tolerance, national ideal, Ukrainian people, national consciousness and self-consciousness, method of system thinking-action contextualization, professional methodologization, principle of quaternary, psychological structure of tolerance, law of quaternary causation of tolerance.

Надійшла до редакції 15.01.2013.

З редакційної пошти

Шановна Олено Іванівно [Смук]!

Ваша стаття “Особливості когнітивної складової заздрощів у ранньому юнацькому віці”, що опублікована в знаному журналі “Психологія і суспільство” (2012. – №3. – С. 123–127), привернула мою увагу Вашою науковою сумлінністю, великою ретельністю і точністю висновків. Дуже цікавою і важливою є розроблювана Вами проблема! Мені б дуже хотілось, щоб Ви, продовжуючи в наступних працях цей напрямок, мовили правдиве слово не тільки про американських (хоч Абрагам Маслов і з України), німецьких, французьких та сучасних українських авторів (що дуже справедливо), але й про те, що заздрість уходила до першої в Європі теорії емоцій, завершеної Феофаном Прокоповичем близько 1716 року й викладеної у книзі “Про трактування афектів душі” трактату “Про риторику мистецтво”. Там Ф. Прокопович уперше вводить до наукового обігу нову, й для того часу діадно організовану дію, протилежних емоцій: заздрісність – змагальність. Якщо, за його концепцією, заздрість – це афект, який полягає у виникненні болю з приводу бачення добра іншого і бажання, щоб цього добра в іншого не було, то змагальність – це бачення добра в іншого й бажання домогтися такого ж або ще більшого добра власними зусиллями. Цій діаді протилежних емоцій досі немає аналогів. Про теорію емоцій, створену Феофаном Прокоповичем, писали у 50-х роках ХХ століття українські психологи Г. Костюк і П. Пелех. Але ж далі немає кому продовжити цю традицію української психології. Тому дуже сподіваюся на Вас, що хоч Ви зануритесь у нашу багатющу психологічну спадщину українських професорів попередніх століть і скажете добре й правдиве слово про них та їхню працю. Буду Вам дуже вдячний!

З повагою – Сергій БОЛТІВЕЦЬ,
доктор психологічних наук, професор